

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel II (1888-1900)

Oerlemans, F.J.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Oerlemans, F. J. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel II (1888-1900)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

28 De redactie valt uiteen

Op de omslag van het eerste nummer van de negende jaargang van De Nieuwe Gids, van oktober 1893, ontbraken de vertrouwde namen van de redacteurs Van Eeden, Van der Goes en Tak. Willem Kloos was als enige overgebleven. Wat was er gebeurd? Al zeker een jaar eerder was er uitvoerig gesproken over een uitbreiding van de redactie. En er waren ook afspraken over gemaakt. Herman Gorter zou in de redactie worden opgenomen om samen met Kloos de literaire rubriek te verzorgen. Naar het oordeel van zijn mederedacteurs had Kloos de literaire kroniek te lang laten versloffen. Kloos, die aanvankelijk instemde met de komst van Gorter, bedacht zich en weigerde vervolgens de wens van de overige redacteurs uit te voeren. Daarop bedankten Van Eeden en Tak voor het redacteurschap en gaven zij aan nog slechts als medewerkers aan het tijdschrift verbonden te willen blijven. Van der Goes beraadde zich nog over deze stap. Kloos, die begreep dat zijn tijdschrift en dus zijn inkomen in gevaar kwam, zag geen andere oplossing dan als eenmansredactie de uitgave van De Nieuwe Gids voort te zetten.

*De lezers van De Nieuwe Gids moesten maar zo'n beetje gissen naar wat er zich binnen de redactie van het tijdschrift had afgespeeld. Iedere zakelijke mededeling over de exclusieve redactievoering door Willem Kloos ontbrak. Pas halverwege de jaargang, in het aprilnummer, dat Kloos in een redactioneel schrijven op de laatste bladzijde van de aflevering tot meinummer doopte, kwam hij met een verklaring. Hierin bedankte hij zijn voormalige redactieleden voor hun inspanningen die, naar hij stelde, het tijdschrift tot grote bloei hadden gebracht en wenste hij hun alle goeds toe. In diezelfde verklaring, waarin Kloos zich nog eens nadrukkelijk positioneerde als de leider van het tijdschrift, vroeg hij de jongeren van Nederland zich bij het tijdschrift aan te sluiten.⁵⁷⁹ De redactie werd met ingang van ditzelfde nummer uitgebreid met de heren H.J. Boeken en de jonge student P. Tideman. Daarmee was niet alleen de redactie gewijzigd, maar ook de toon en de inhoud van het tijdschrift. Voor veel lezers kwam dat de kwaliteit van de periodiek niet ten goede en die haakten dan ook af. Deze andere toon werd vooral aangeslagen door Pet Tideman, de voormalige redacteur van *Propria Cures*, die sinds het oktobernummer van 1893 voor een belangrijk deel de nummers van het tijdschrift vulde.*

28.1 De jongen met de helderblauwe ogen

In de nazomer van 1891 zond Tideman, destijds een van redacteurs van het Amsterdamse studentenblad *Propria Cures*, Kloos een bijdrage voor de eerstvolgende *Nieuwe Gids*. De redactiesecretaris had dit stuk als volstrekt ongeschikt terzijde gelegd.⁵⁸⁰ Tideman was waarschijnlijk voor Kloos geen onbekende, want sinds enige tijd was het in *Propria Cures* en vogue om het werk van Van Eeden af te kraken en de persoon Van Eeden te kleineren en Kloos mocht dat in die tijd graag tot zich nemen. Tidemans ongevraagde bijdrage ontbreekt helaas in het archief van *De Nieuwe Gids*, maar heel veel anders van toon dan zijn latere bijdragen in *Propria Cures* zal het niet zijn geweest.

⁵⁷⁹ *De Nieuwe Gids* 9 (1894), II, p. 1.

⁵⁸⁰ 's-Gravesande 1956, p. 449.

De aanval op zowel het werk van Van Eeden als op de persoon werd destijds in *Propria Cures* geopend door Andrew de Graaf (1867-1945), een collega en al spoedig een intieme vriend van de latere componist Alphons Diepenbrock (1862-1921), toen nog leraar klassieke talen aan het Stedelijk Gymnasium in 's-Hertogenbosch. De Graaf was van mening, en daarin stond hij niet alleen, dat Van Eeden te veel concessies deed aan de burgerlijke smaak.⁵⁸¹ Toen Van Eedens balanceren tussen een deemoedig socialisme en een aristocratisch dichterschap steeds manifester werd, is wellicht ook Tidemans argwaan jegens Van Eeden gewekt.⁵⁸² Niet veel later, in februari '92, trok Tideman te velde tegen de Gooise arts door te stellen dat Van Eeden mislukt was: 'Dat is een lelijk woord, maar het is ook zo hevig lelijk zoals hij nu is.'⁵⁸³

Tidemans artikel wekte om begrijpelijke redenen de aandacht van Willem Kloos die de *PC*-redacteur Tideman op 6 februari '92 voor enige tijd het nummer van het blad *Stemmen* te leen vroeg waarin het door Tideman gewraakte artikel van Van Eeden was verschenen. Veertien dagen later verliet de jonge Tideman zijn kamer aan het Alexanderplein in de Amsterdamse Plantagebuurt voor zijn eerste bezoek aan de dichter die hij zo verafgoedde.⁵⁸⁴

Willem Kloos was, zoals bekend, op dat moment niet zonder zorgen.⁵⁸⁵ Sinds in *De Nieuwe Gids* het zogeheten socialistendebat werd uitgevochten, was er onder de redacteurs nog maar weinig harmonie te bespeuren. Alleen Tak, die als redacteur nog betrekkelijk nieuw was in de kring van *De Nieuwe Gids*, stond er min of meer buiten.

Toen Tideman zijn eerste bezoek aan Kloos bracht, had deze net gehoord welk kunstje Van Eeden hem in de Lieven Nijland-affaire had geflikt. Kloos was er nog vol van toen de grote blonde jongen met zijn helderblauwe ogen, die hem wellicht deed terugdenken aan zijn dagen met Jacques Perk, tegenover hem zat. Maar Tideman had de Jan van der Heijdenstraat nog niet verlaten of Kloos vroeg zich geschrokken af of zijn ontboezemingen wel verstandig waren geweest. Hij schreef hem nog diezelfde avond:

Nu ge weg zijt en ik nog even over uw bezoek zat na te denken, valt het mij in, dat ik u nog eens met nadruk aan uw belofte moet herinneren, om aan niemand wie ook te vertellen, wie Nijland is. Het spijt mij niet, dat ik het u gezegd heb, want ik geloof dat ge een best mensch zijt, aan wien men iets toevertrouwen kan. Maar denk er dan ook om dat ge voorlopig geen derden in uw vertrouwen neemt over dit feit.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ Trapman 1984, p. 229 e.v.

⁵⁸² Zie over Van Eeden: Ruiter en Smulders 1996, p. 148-153.

⁵⁸³ Ligtenberg en Polak 1990, p. 43.

⁵⁸⁴ Stadsarchief Amsterdam, ringregisters, 5006, 388. Tideman heeft zich op 30 januari 1892 officieel gevestigd op het adres Alexanderplein 5. Afkomstig uit Haarlem. In de kolom 'beroep' is een '?' geplaatst. Op 24 april 1894 vertrekt hij officieel vanaf dit adres naar de gemeente Sloten.

⁵⁸⁵ 's-Gravesande 1956, p. 449. Zie ook: Trapman 1984, p. 229 e.v.; brief van Alphons Diepenbrock aan Andrew de Graaf, d.d. 11 februari 1892 en brief van Andrew de Graaf aan Alphons Diepenbrock, d.d. 13 februari 1892, in: Reeser 1967, p. 328-329. Zie ook het commentaar dat Arij Prins uit het verre Hamburg daarover leverde aan Van Deysel: 'Hebt U in *Propria Cures* de laatste stukken van Tideman gelezen. Hij heeft wel talent niet waar? Hij is wel de eenige van de jongsten, die wat te zeggen heeft.' Brief van Arij Prins aan Lodewijk van Deysel, gedateerd 17 december 1892, in: Prick 1971, dl. I, p. 152-153. Prick merkt hierbij op: Prins had hier waarschijnlijk op 't oog Tidemans *Kunst en Magie (Vrij naar Emile Michelet)* en de bespreking van *Gekken* van Jac. van Looij en *Johannes Viator* van Frederik van Eeden, in *Propria Cures*, jrg. IV, no. 9 (23 november 1892), blz. 103-107. Zie ook: Ligtenberg en Polak 1990, p. 43.

⁵⁸⁶ Brief van Kloos aan Tideman, gedateerd 23 februari 1892, in: 's-Gravesande 1956, p. 449.

In de periode dat Pet Tideman kennismakte met Willem Kloos, ontplooidde de jonge student vele activiteiten in de kringen van 'Jong Amsterdam'. Niet alleen zijn geruchtmakende artikelen in *Propria Cures* boezemden ontzag in, maar ook was hij medeorganisator van de tentoonstelling van levende meesters.⁵⁸⁷ Verder was hij betrokken bij de eerste grote overzichtstentoonstelling in Amsterdam van het werk van Vincent van Gogh, zoals wij weten uit een brief aan de weduwe Roland Holst.⁵⁸⁸ Ook was hij een van de commissieleden die zich inzette voor de ontvangst van Verlaine in Amsterdam.⁵⁸⁹

De tomeloze energie die Tideman aan de dag legde, ontging ook Willem Kloos niet. Hij zag na verloop van tijd in de volijverige Tideman steeds meer een bruikbare kracht die hem bij zijn redactiewerkzaamheden goed zou kunnen ondersteunen. Zo kreeg Tideman, die daar zelf niet om had gevraagd, een steeds steviger voet tussen de deur bij Willem Kloos en dientengevolge ook bij *De Nieuwe Gids*.

Tideman verbleef sinds eind mei 1892 op het landgoed Klein Vosbergen te Heerde, zoals blijkt uit zijn briefje aan Willem Witsen, die hij bij Kloos had leren kennen. Tot hun beider verrassing inviteerde Tideman zowel Kloos als Boeken voor een verblijf op het landgoed:

Groet Bootz en Wijnand, [jenevermerken] vraag aan Wim [hier Willem Kloos] of i zich dat getrouwde Jodinetje met de bruine ouweklare oogen uit de tram nog herinnert en of i der niet naar Heerde kan loodsen... Daar zijn hier wel ontwikkelde vrouwen, die men gewoonlijk dames noemt, maar die zijn getrouwd of ongetrouwd, dus niet te krijgen voor een middagwandeling bovendien zijn ze veel te ontwikkeld. De boerendeerns middeleeuwsch – naïef en grof. Enfin die dierlijke verlangens zullen we nu maar onderdrukken. Kon ik dan maar verliefd zijn, maar steek je neus eens in de wind als 't niet waait.⁵⁹⁰

Eind augustus arriveerden de beide poëten op Tidemans verblijf, dat bleek te bestaan uit een tot woonhuis verbouwde voormalige watermolen, die Tideman door zijn contacten met de schilder Rik Roland Holst al enige maanden te huur had.⁵⁹¹ Voor Willem en Hein was het in die zomer van 1892 een echt vakantie-uitje en Hein schreef daarover aan Alphons Diepenbrock:

⁵⁸⁷ Reynaerts 1989, p. 34. De 'keuzetentoonstelling' vond plaats van 27 juni tot 24 juli 1892.

⁵⁸⁸ Over deze periode schreef Tideman in 1941 aan Henriette Roland Holst-Van der Schalk:

'Toen ik vriendschappelijk en genoegelijk met Uw man omging zal het 1892 en de eerste helft van 1893 geweest zijn en was ik student. Ik kwam een enkele maal bij hem aan huis op den hoek van de P.C. Hooftstraat. [...] Ik herinner mij verder zijn atelier aan de Noordermarkt, waar ik zijn vurige bewondering voor Breitner en een beetje jalouzie bij hem jegens dezen leerde kennen. Later hielp ik hem op zijn verzoek bij het ophangen in het Panorama-zaaltje aan de Plantage-Middenlaan van de schilderijen van Vincent van Gogh.' Zie: brief van Pet Tideman aan Henriëtte Roland Holst-Van der Schalk, gedateerd 12 mei 1941, 's-Gravesande 1956, p. 452 e.v.

⁵⁸⁹ *Ondergeteekenden hebben de eer u mede te deelen, dat zij zich hebben aaneengesloten tot eene Commissie, die PAUL VERLAINE in Amsterdam zal ontvangen. Zij noodigen u uit tot het bijwonen van de eerste lezing door den dichter te houden in den avond van Dinsdag 8 November a.s. te 8 ure, huize Couturier, Keizersgracht 674.* Willem Kloos, P.L. Tak, P. Tideman, G. van Tienhoven Jr. en Willem Witsen.

⁵⁹⁰ Brief van Pet Tideman aan Willem Witsen, gedateerd 20 mei 1892, in: De Wit, ('Tachtigers... (5)), p. 19-20.

⁵⁹¹ In dezelfde brief uit mei 1941 aan de weduwe Roland Holst-Van der Schalk ('s-Gravesande 1956, p. 452 e.v.) verhaalde Tideman hierover, nadat hij mevrouw Roland Holst op de hem eigen niet al te fijnzinnige wijze geattendeerd had op enige incorrectheden in haar boekje *Kinderjaren en jeugd van R.N. Roland Holst*, vervolgde hij: 'Rik heeft mij in 1892 voorgesteld de huur van die aardige buitengelegenheid (de twee voorkamers en vrij gebruik van den waterval) over te nemen. Willem Kloos en Hein Boeken hebben daar later bij mij gelogerd.'

Willem en ik zitten sedert verleden week te Heerde, op het buitengoed van Tideman. [...] Je kunt hier goed logeeren. Het is hier heerlijk, geheel buitenachtig, lekker brood en boter, waterval en een uil, het ligt aan de spoor van Apeldoorn naar Zwol. Wij zijn hier gekomen per boot van Amst. naar Kampen, een heel mooie reis. We hopen alle drie zeer dat je komt. Je kunt hier den heelen dag op het gras zitten.[...] ⁵⁹²

Diepenbrock, die ook al door Tideman in die augustusmaand werd geïnviteerd, had kennelijk ook alle tijd en nam de invitatie met graagte aan. Willem Witsen, die ook werd uitgenodigd, had het te druk met zijn werk en zijn verloofde Betsy van Vloten. Hij zag af van een bezoek, hoe verleidelijk Pets invitatie ook klonk:

Wil eens denken over 't volgende plan. Gegeven Vosbergen bij Heerde, een afgezonderd huis tegen een stuk bosch an, daarin als gasten van Pet, Wim-één [Kloos] en Hein Boekweit, daar verblijvende tot groot vermaak van allen (Hein liep gisteren in zijn hemmetje door de tuin te hollen, wou niet binnen omdat 't zoo lekker regende, eindelijk vingen we hem en sleurden h'm tot zijn groote woede in een donkere kamer). ⁵⁹³

Ook hoorde Witsen kort daarop van het aanstaande vertrek van Kloos die voor *De Nieuwe Gids* hard aan het werk moest en bij Tideman daar de rust niet voor vond. Over de terugreis die hij met Boeken ondernam, bestaat nog een aardige anekdote. In het provinciale Zwolle beleefden de twee heren een heus avontuur. ⁵⁹⁴ In een brief aan Tideman gaf Kloos daarover een uitvoerig exposé. Zij werden in Zwolle door een diender opgepakt en moesten meekomen naar het bureau. De politiebeambte wilde weten wat hij en zijn 'kameraad' in Zwolle kwamen doen. Kloos antwoordde dat zij daar voor hun plezier kwamen, maar dat geloofde de inspecteur niet. Niemand kwam naar Zwolle voor zijn plezier, gaf hij Kloos te verstaan. Daarop vertelde Kloos dat zij gedurende drie weken hadden gelogeed bij de heer P. Tideman, op Klein-Vosbergen bij Heerde. En, vervolgde Kloos:

Hij: 'U zegt Tideman?' Ik zeg: Ja menheer Pieter Tideman, zoon van Dr. B. Tideman, dominé te Haarlem!' Hij: 'U bedoelt dr. Bruno Tideman, remonstrantsch predikant te Haarlem'. Ik: Ja zooals u wil. Hij: 'Maar dat verwondert mij ten zeerste, ik ken dien meneer Tideman zeer goed, dat is een zeer achtenswaardig man. ⁵⁹⁵

⁵⁹² Brief van Hendrik Jan Boeken vanuit Heerde aan Alphons Diepenbrock, gedateerd 27 augustus 1892, in: Reeser 1967, dl. I, p. 372.

⁵⁹³ Brief van Pieter Tideman aan Willem Witsen, waarschijnlijk 15 augustus 1892, in: Witsenarchief, KB, 75C51. Brief ook in: De Wit 1980 ('Tachtigers... (6)'), p. 14

⁵⁹⁴ Zie ook: De Wit 1980 ('Tachtigers... (6)'), p. 15.

⁵⁹⁵ Brief van Willem Kloos aan Pieter Tideman, gedateerd 15 september 1892, in: 's-Gravesande 1956, p. 436 e.v. 's-Gravesande neemt de gehele brief over. De diender Modderman werd later nog vereerd met een scheldsonnet:

The insolence of office
O smeerge keerl, o vuil sujet, o lafling,
Die mij dorst halen op dat Hunsch bureau,
Mij, die als ik niet-sterk geweest was, zoo
U zou geslagen hebbe' om de ooren, lafling.
(...)
Uw ambt is modderman, bruut idiootje,
(Gij, quasi-neef van Tideman) vuns klootje

Dan blijkt dat de Zwolse hermandad de twee mannen de hele dag was gevolgd en had waargenomen hoe zij verschillende cafés bezochten en nogal wat dronken. Zij hadden argwaan gewekt, maar nu zij de familie Tideman bleken te kennen, waaraan inspecteur Modderman claimde geparenteerd te zijn, lag de zaak anders.

Kloos en Boeken hadden een onverzorgd uiterlijk en waren slordig gekleed in een tijd waarin de burgerij een strakke hoge boord droeg en gedrag en conventie essentieel waren voor maatschappelijke erkenning. Ze werden aanvankelijk beschuldigd van landloperij, maar bleken dankzij de naam 'Tideman' te worden bijgeschreven in de rij van gerespecteerde burgers.⁵⁹⁶

28.2 Pet Tideman en de breuk in de redactie

In het voorjaar van '93 verscheen Van Eedens *Johannes Viator*: een platonische liefdesgeschiedenis van een burgerjongen met een hoertje – een melodrama van het zuiverste water –, die in de kring van *Propria Cures* geen genade kon vinden.⁵⁹⁷ Van Eeden moest er opnieuw aan geloven. Heel *PC* viel over hem heen, met in de voorhoede Pet Tideman.⁵⁹⁸ Kort daarop legde Pet Tideman, die hogerop wilde, het redacteurschap van *Propria Cures* neer. Hij wilde zijn handen vrij hebben voor een eventueel debuut in *De Nieuwe Gids*. Daar had hij nu alle kans toe. Zeker toen Kloos en Boeken zich na hun terugkeer uit Italië hadden gevestigd op de etage aan de Parkstraat die door Witsen, kort daarvoor getrouwd en naar Ede vertrokken, was verlaten.⁵⁹⁹ Pet Tideman werd er kind aan huis. Hein Boeken was officieel geregistreerd als hoofdbewoner en Willem Kloos was inwonend.⁶⁰⁰ De beide poëten hadden niet alleen Tideman als nieuwe vriend, maar ook Jan Hofker, een ambtenaar van de post, die onder de naam Delang in *De Nieuwe Gids* zijn eerste impressionistische schetsen publiceerde.⁶⁰¹

Uit Jan Hofkers brieven aan hun gemeenschappelijke vriend Willem Witsen in Ede weten we niet alleen hoe 'warmpjes' Hein en Willem erbij zaten, maar ook hoe vol empathie over de vrienden in Amsterdam werd gesproken:

Hoe zaat ge onzinnig op uw dor bureau.
(...)"

O.a. geheel geciteerd door De Wit 1980 ('Tachtigers... (6)'), p. 20.

⁵⁹⁶ De latere redacteur van *Het Volk* J.F. Ankersmit, en in 1892 een gezocht medewerker van *PC*, schreef in zijn autobiografie: 'Wij Amsterdamse studenten, althans van de kring rondom "Propria Cures", hadden in die tijd weinig oog voor brave degelijkheid; wij voelden een stuk "bohème" in ons en juichten dit uit in ons geliefde blad.' Zie Ankersmit 1937, p. 15.

⁵⁹⁷ Een fragment uit *Johannes Viator* was eerder gepubliceerd in *De Nieuwe Gids* van oktober 1892.

⁵⁹⁸ Pet Tideman, Kunst en Magie (Vrij naar Emile Michelet) en de bespreking van Gekken van Jac. van Looij en Johannes Viator van Frederik van Eeden, in: *Propria Cures*, jrg. IV, no. 9 (23 november 1892), blz. 103-107.

⁵⁹⁹ Witsen, die sinds augustus 1890 verloofd was met Betsy van Vloten, trouwde op 4 mei in Haarlem en vestigde zich, na hun huwelijksreis naar Noord-Frankrijk, op villa Zonneberg in Ede. Hein Boeken was samen met Jacobus van Looy, Witsens getuige bij het huwelijk. Van Uuden en Stokvis 2007, p.116

⁶⁰⁰ Boeken stond sinds 18 juni 1893 geregistreerd als hoofdbewoner van de eerste etage van het pand in de Eerste Parkstraat. Voeten 2003, p. 60.

⁶⁰¹ De eerste publicaties van Hofker in *DNG*: Delang, 'Van een klein meisje', in: *De Nieuwe Gids* 5 (1889), dl. I, afl. 1 (oktober 1889), p. 44-51; Delang, 'Een teug ruimte', in: *De Nieuwe Gids* 5 (1889), dl. I, afl. 2 (december 1889), p. 181-187.

Willem en Hein zijn kostelijk behuisd. Ik vind de ruimte nu mooier, dan toen 't atelier was; je moet me zoo'n wandje zien, Hein zijn wand, met zijn Breitners en zijn dingen. En de geweldige boekenkasten enkombreeren niet. En Willem zit er 's avonds als een koning. Overal staan tafels verspreid. Je kunt zitten waar je wilt, hier een lamp, daar een lamp; in de verte al, 's avonds, als je over 't veen komt, vlamt het licht door de groote opengebleven ruimte naar buiten, en Hein zit er, of hij zóó zwemmen gaat, in een los overhemd en zijn vlambos, in het wijd-open zijraam je weet wel. Dan een manjifieke wijnkelder (donkere kamer). (Hein, zegt Willem, heel serieus, ga eens even naar den wijnkelder; ja, zegt Hein, die aan wat anders dacht, of waarschijnlijk er al lang aan zat te denken. Ook zit hij in een kahier zijn sonnetten te schrijven uit zijn hoofd; Willem zegt, Hein vindt zijn eigen sonnetten het mooist.) We zaten er de laatste dagen met Fons; 't was mooie morgen al en hadden bosscher wijn gedronken; ik betrapte Hein op een De Vries en Te Winkel; Fons vond dit (als jij) belachelijk. Maar Hein, die heel languit zat en zacht met vingertoppen van een hand zijn schuine hoofd op de plaats van den wenkbrauw streelde, Hein, zei dat je telkens zoo'n De Vries noodig hebt; Kok-en-Verweegen, b.v., moet dat met eén of twee ee's. Hein zei dit heel zacht-welluidend. Ik zou niet graag Willem en Hein missen willen. Hein is de meest ontijdelijke kerel, die ik ken; ik weet niet of je me begrijpt.⁶⁰²

Behalve naar drank grepen de heren ook regelmatig naar het kalmeringsmiddel bromkali. De benedenbuurman, Isaac Israëls [Ietje], was minder opgetogen over de aanwezigheid van 'koning' Willem en zijn paladijnen. De volle huur van f 360,- plus een bonus had Ietje, die gek werd van het gestommel en het dronkenmangedoe boven zijn hoofd, ervoor over als de bovenburen zouden vertrekken. 'Denk je dat ik een souteneur ben,' had Kloos de schilder toegevoegd.⁶⁰³ Om verder gedonder te voorkomen bedekten Hein en Willem de houten vloer met een kleed.⁶⁰⁴

Ondanks het gebakkelei met hun benedenbuurman, over wie Kloos later nog een aantal ongepubliceerde scheldsonnetten met een antisemitische ondertoon zou schrijven, hadden de vrienden het dik voor elkaar.⁶⁰⁵ Het was net alsof ze in een zomerverblijf zaten, liet Boeken aan Witsen weten.⁶⁰⁶ Over Pet klaagden ze. Hij deed altijd zo druk en wist de vakantiestemming van de beide poëten behoorlijk te verstoren.

Maar hij had ook zijn bruikbare kanten. Vol overgave stortte hij zich, geruggensteund door Kloos en Boeken, in het wespennest van de elkaar bestokende tijdschriftredacteuren. Op 28 april 1893 was het besluit van de meerderheid van de redactie om Gorter als redacteur binnen te halen, door Kloos, tijdens een vergadering bij hem thuis, toen nog in de Van der Heydenstraat, opnieuw terzijde gelegd.⁶⁰⁷ En Kloos hield voet bij stuk. Dan maar aansturen op een breuk.

⁶⁰² Brief van Gerrit Jan Hofker aan Willem Witsen, gedateerd 9 mei 1893, Witsenarchief, KB, 75C51.

⁶⁰³ Brief van Hendrik Jan Boeken aan Willem Witsen, gedateerd 9 mei 1893 en verzonden vanaf de Tweede Jan van der Heydenstraat 87, Witsenarchief, KB, 75C51. Zie ook Voeten 2003, p. 64.

⁶⁰⁴ Twee brieven van Boeken aan Witsen van 4 november 1893 en een ongedateerd briefje van Israëls aan Boeken. Zie Voeten 2003, p. 66.

⁶⁰⁵ Zie Vergeer 1987, p. 92-93.

⁶⁰⁶ Brief van Hendrik Jan Boeken aan Willem Witsen, gedateerd 29 mei 1893, Witsenarchief, KB, 75C51 I/14.

⁶⁰⁷ Van der Goes 1931, p. 52; Endt 1978 ('Herman Gorter en de tachtigers'), p. 181-182.

Voor Tak en Van Eeden was de maat vol. Uit protest tegen het eigengereide optreden van Kloos bedankten zij als redacteuren en wilden uitsluitend als medewerkers aan het tijdschrift verbonden blijven. Van der Goes, die voor zijn sociale denkbeelden *De Nieuwe Gids* als podium nodig had, wenste als redacteur aan te blijven en herhaalde die wens nog eens in een uitvoerig en openhartig schrijven aan zijn 'vriend' Willem Kloos:

Amice, Zullen wij niet eens moeten spreken over de N/G: en de toekomstige samenstelling van de Redactie? [...] Vergun mij openhartigheid [...] Hierbij te voegen, dat ik je sterk drijven tegen van Eeden mij nogal aangetrokken heb. De herinnering aan ons eendrachtige samenwerking gedurende zooveel jaar is een van de voornaamste versnaperingen in de provisiekamer mijner gedachten: op jouw diverse vertrekken, bij van Eeden op de Burgwal, bij mij op de Prinsengracht, bij hem in Bussum. Ik weet wel dat dergelijke oneigenlijke zaken de werkelijkheid niet kunnen beheerschen op den duur, en dat de traditie van vriendschap etc. niet kan worden als de realiteit anders wordt. [...] De gedachte kan ik niet van mij afzetten, en ik moet haar tenminste een maal uitspreken, dat jouw subjectieve stoornissen tegen personen dit uiterst nadelig werkt op jouw levensgeluk in het bijzonder en op de literatuur in het algemeen.

Dit mist mogelijk alle grond, maar ik gevoel iets van [...] dat abnormale achterdocht en bitterheid je beweegt. Van Deyssel vertelde mij onlangs, of liever hij informeerde ernaar, dat jij hem van P.Tideman had gezeid dat hij in jouw ziekte-tijd bij de redacteuren van de N.G. tegen je had geïntegreerd.

Dit is natuurlijk volkomen nonsens en schijnt mij zoo onmogelijk dat ik van je andere grieven wel eens denk: zouden die nu ook zoo gefantaseerd zijn? Het is mij nog niet zoo te pas gekomen, en ik houd ook niet van zulke opzettelijke verklaringen, maar nu valt het uit mijn pen dat er haast niemand is voor wien ik me zoo interesseer als voor de geadresseerde van deze regelen, en sedert jaren is het een constant verdriet voor me dat je zoo verschrikkelijk hard kunt zijn. De oneenigheden in de NG gaan in de laatste tijden onophoudelijk over den tong bij Jan en alleman en natuurlijk blijft geen van ons daarbij gespaard. Dikwijls heeft het me leed gedaan dat ik niet meer van harte jou partij kon nemen en de stille vrees waarvan ik sprak – het geval Tideman maar als illustratie - kan ik niet onderdrukken. De afl. van Augustus heb ik nog niet gezien. ik hoor dat er een sonnet op Veth instaat, en ik heb het onaangename dat ik daardoor zou voelen, willen vermijden. Veth is altijd een trouwe medewerker geweest, waarom hij nu voor goed van de NG vervreemd worden en op die manier beloond, kan ik niet inzien.

Mijn plan is voor het politieke gedeelte Redacteur te blijven. Ik werk al lang aan een stuk over de Radicalen, bijzonder onder de Koo – en ben daarbij op allerlei zijwegen geraakt.– Kom eens een avond bij me. Wat ik geschreven heb is niet zeer gemotiveerd, ofschoon het de kern uitdrukking is van dingen waarover ik lange en pijnlijke overdenkingen heb gehad. Het is misschien onjuist maar zeker niet onvriendschappelijk bedoeld. – Konden we weer een sterke en homogene NG redactie krijgen.

Van der Goes, die Kloos verdacht van een karakter vol 'subjectieve stoornissen', achterdocht en bitterheid, zag zijn gelijk - zo zal Van der Goes het althans mogelijk hebben geïnterpreteerd - niet veel later voor een belangrijk deel gemanifesteerd in Kloos' scheldsonnetten.

28.3 Wrok en wraak

Al een dag later – het eerste nummer van de nieuwe jaargang was volop in voorbereiding – beantwoordde Kloos Van der Goes' uitvoerige brief met het onderstaande kattenbelletje:

Ik heb zoeven je brief gelezen. Ik kan je er niets op zeggen dan dit: Ik houd je voor een eerlijk man en zal, als je bij mij komt, je gaarne de hand drukken. Verder heb ik niets te zeggen dan: zie de werkelijkheid.⁶⁰⁸

Het was voor Van der Goes niet moeilijk te raden wat er gaande was. En die werkelijkheid, waar Kloos hem op had gewezen, was dat Kloos het tijdschrift naar zich had toetrokken als enige redacteur, met ingang van de oktoberaflevering van *De Nieuwe Gids*. Van der Goes werd binnenin aangeduid op een 'desobligeante' wijze, zoals hij dat noemde. De namen van de voormalige redacteurs ontbraken domweg. Van Eeden – die zich op 4 september formeel bij Kloos als redacteur had afgemeld – maar als medewerker verbonden wilde blijven aan het tijdschrift werd, net als Tak, niet genoemd.

Kloos, door niets of niemand meer geremd, maar daarentegen ongetwijfeld aangespoord door Tideman, opende het oktobernummer met het vers 'Zelf-bewustzijn', dat hij opdroeg aan 'de jongste generatie'. In dat vers kwam de opgekropte woede van afgelopen maanden voor het eerst naar buiten. Zijn voormalige mederedacteurs hadden als 'verdorden' het monument *De Nieuwe Gids* neergesabeld. Het monument dat door Kloos om 'Gods zuivere wil' was neergezet:

Geslacht, dat was en thans verdwijnt, wees stil maar,
Raap niet dees vloeken voor uw voet gestrooid, –
Verdorden zijt gij, zonder dat gij ooit
Hadt kunnen bloeien, schoon 't uw eigen wil waar.

Ik zal u allen, rakkers, op de bil maar
Zoo even meppen, knaapjes, die daar gooit
Naar 't Hoog Gebouw dat door mijn Zuivren Wil daar
Staat, Monument van 't Hollandsch-volk-vermooid

Door Hem, die is ons aller Heer en Koning,
Hem, onbegrijpelijk, troonend in 't Onstoflijk,
Ondenkbre Zijn, waarvoor geen naam noch woord is, –

⁶⁰⁸ Van der Goes 1931, p. 53.

Dien ik belijd uit dees mijns diepsts Zijns Woning,
 God, dien ik weet, dat Die mij altijd schoort, is,
 Tot waar al zielen schitteren, onverdoftlijk.⁶⁰⁹

Daarna volgden aflevering na aflevering Kloos' beruchte scheldsonnetten die Vergeer niet ten onrechte als wrok- en wraaksonnetten betitelt.⁶¹⁰ Door de gang van zaken rond *De Nieuwe Gids* – vanaf het moment dat er sprake was dat Gorter als nieuw lid van de redactie zou worden opgenomen tot Kloos' bewust aansturen op een machtsstrijd – werd Kloos opnieuw bevestigd in zijn altijd latente verlatingsangst en zijn voortdurende argwaan dat zijn vrienden zich van hem afkeerden. Hij, de individualistische bohemien die wel inzag dat de voormalige *Nieuwe Gids*-redactie zijn kunstopvatting niet langer blindelings onderschreef, serveerde zijn voormalige redactie af als een stel laffe burgermannen:

Zwak-burgerlijk en laf-lief levend Bussum,
 Dat zijt een speel-vertrek voor slechte kinderen,
 Daarheen verwezen, wijl zij dan niet hinderen
 Konden de echt-groote menschen. Zeg eens, lust je 'em,

Dees donderende vuist. Doe maar of j' kust hem
 Met uw schijn-heilige gezicht, verslinderen
 Van al wat echt in menschborst is. Kom, sust je 'em,
 Uw toorn maar, kleinen toorn, die niets dan hinderen/

Kan aan uw eigen sufferige leventje
 Van zoetlijk-bedrijf'ge daagjes en slaperig
 Door-gezeurde avondjes, waar elk met gaperig

Gebaar iets tracht te zeggen van zijn streventje,
 Dat niets was als een spelletje, o klein volkje,
 Dat ras verdwijnen zal als een ijl wolkje.⁶¹¹

Volgens Kloos bevonden Van Eeden, Gorter, Veth en Tak zich onder de Gooise verraderskliek.⁶¹² Frank van der Goes werd door Kloos in zijn scheldsonnet 'Aan een pseudo-volkleider' als salonsocialist ontmaskerd. Kloos zag in Herman Gorter, die hij voorheen nog de hemel in had geprezen, slechts een bruut verkrachter van de taal en ook

⁶⁰⁹ *De Nieuwe Gids*, oktober 1893, p. 1; Kloos 1894, XCIV. Witsen schreef in die dagen aan zijn verloofde: 'Ik ben zoo vol van zooveel mooie dingen mijn lieveling, – ik wou dat je hier bij me was en 'k je ervan kon vertellen, hoewel wat kán ik er van vertellen, – je zou 't zelf moeten hooren en zelf moeten zien ze zijn heerlijk aan 't werk. Willem heeft prachtige versen geschreven Pet magnifieke versen en Hein magnifieke versen, – gisteren middag heeft Willem ze allemaal voorgelezen en nog heerlijke onuitgegeven van Jacques Perk. En bij Breitner ben 'k een heele ochtend geweest; die heeft nooit zooveel gedaan en nooit zoo mooi.' Brief van Willem Witsen aan Elizabeth Witsen-van Vloten [oktober 1893] UBA, XXX A 46, 1120

⁶¹⁰ Zie voor de scheldsonnetten: *De Nieuwe Gids* 9 (1894), afl. 1 (oktober), p. 138-167; *De Nieuwe Gids* 9 (1894), afl. 2 (december), p. 290-329; *De Nieuwe Gids* 9 (1894), afl. 3 (februari), p. 450-463. Zie voor een overzicht van de ongepubliceerde scheldsonnetten: Vergeer 1987, p. 92-94.

⁶¹¹ *De Nieuwe Gids* 8 (1894), p. 166.

⁶¹² Ook Aletrino, Van Deventer, Van der Goes, Israëls en Verwey zouden het ontgelden. Zie hierover vooral Vergeer 1987.

Frederik van Eeden werd genadeloos neergesabeld. In Kloos' scheldsonnet 'O Gij, verkrachter van veel vrouwen-zielen' werd de psychiater Van Eeden van zijn professionele voetstuk geholpen. Ter illustratie het octaaf van het 'wroksonnet' van – achtereenvolgens Van der Goes, Gorter en Van Eeden:

Gij zijt een bruto en absoluut genietter
 Van 't heerlijk Leven, waar het zich maar aanbodt,
 Maar zoudt gij even willen worden schaamrood
 Omdat gij zijt bruto, absoluut verniet'ger

Van al het echte dat naar u zich saamgooit
 Tot één groot mensch-zijn, niet om te verdriet'gen
 Uw zwak, klein zelf, maar om u te verniet'gen
 U, mensch, die waart voor elk echt mensch een aanstoot.⁶¹³

O quasi-geniaal en manlijk-willend,
 Maar au-fond zwak en idioot-brutaal
 Wezentje, kind-zwak, maar geen kind, die, vaal
 In uw-zelfs wezen, gaat, en schijnbaar tillend

Een hooge kracht gaat. Wezen schijnbaar staal,
 Maar ijzer bruto, dat dienen moog als villend
 Werktuig van uw begeerten, vuillijk rillend.
 Gij, aarts-verknoeier onzer schoone Taal,⁶¹⁴

'O Gij, verkrachter van veel vrouwen-zielen'
 Die gij, Ellending, wildet, wellicht kondt
 Verknoeien, daar gij met uw vuilen mond
 Besabb'len kondt der vrouwen willend knielen

Voor 't waarlijk man-zijn, vrouwen, die wel wielen
 Kunnen om 't man-zijn, zoo niet die man zond
 Zijn vorstelijken wil, in 't dartel krielen
 Dier vrouwen, draaiende ijdellijk in 't rond,⁶¹⁵

Naast Kloos' scheldsonnetten, waarin hij Van Eeden fileerde, werd de arts-schrijver uit het Gooi ook in Kloos' 'Gedachten en aforismen over Frederik van Eeden' tot op het bot ontleed.⁶¹⁶ Helemaal onverwacht kwam dat niet. Kloos had met hem nogal wat rekeningen te vereffenen. Naast de Lieven Nijland-affaire was er de kwestie geweest rond de hopeloze verliefdheid van Eduard Karsen op de beeldhouwster Saar de Swart, waarbij Kloos, naar Van Eedens mening – zoals we eerder zagen – een kwalijke rol zou hebben gespeeld.

⁶¹³ *De Nieuwe Gids* 9 (1894), afl. 1 (oktober), p. 164. Kloos 1894, CVII.

⁶¹⁴ *De Nieuwe Gids* 9 (1894), afl. 1 (oktober), p. 152. Kloos 1894, CIX.

⁶¹⁵ Zie: *De Nieuwe Gids* 9 (1894), afl. 3 (februari), p. 462; Kloos 1894, CLXXVI.

⁶¹⁶ *De Nieuwe Gids* 9 (1894), afl. 1 (oktober), p. 168.

Verder zou Van Eeden met zijn *Johannes Viator* naar Kloos' mening verraad hebben gepleegd aan de beginselen van Tachtig. En ten slotte zag hij hem als de kwade genius achter de poging Gorter in de redactie op te nemen en daarmee Kloos' bestaan ernstig in gevaar brengen.

'Van Eeden is geen Satan', tekende Kloos in een van zijn aforismen op,

want ook dat kan groot-vorstelijk zijn, als men Milton maar leest, – van Eeden is een duiveltje, een kwispelstaartend duiveltje, pieterig en knoeierig uit den na-sleep zijns hofs, van Eeden is zelf veel te zoetelijk-lamlendig dan dat hij één van beide zou kunnen kiezen, het Kwade of het Goed.⁶¹⁷

Over Van Eedens eerder gememoreerde *Johannes Viator* merkte Kloos in zijn gedachten over zijn vroegere vriend en mederedacteur op:

Johannes Viator. Dit is van Eeden in zijn puurste essentie, in zijn ware gedaante, in zijn binnenste-ik. Dat Ik is niet schoon en dat Ik is niet machtig, geen wonderbare openbaring van een mensch hoog-heerlijk, maar dat Ik is zoo waar, ook met al zijn onwaarheid, dat Ik is zoo fijn ook met al zijn grofheid, want die fijnheid is vunsch, fijnliedend, beliegend boven-alles zich-zelfen, maar boven zich-zelfen, o gruwel der gruwelen, boven alles alles beliegende God. Ja 't leelijkste van alles is: Van Eeden beliegt God. Maar bij hem is de leugen zoo echt, zoo hem-zelfen, zoo diep-ontsproten uit de diepste gewelven van het zelf-zijn mysterieus, dat de Leugen wordt weer waarheid, de Leugen wordt hem zelf, de leugen wordt vleesch. Dit is het oude uit den mensch geborene, met den mensch vergaande idee van den Satan, den doembaren kwade, die het kwade doet met volle bewustheid, met oppersten wil.⁶¹⁸

Onder het Romeinse cijfer XXX merkt Kloos ten slotte over Van Eeden op: 'Menigeen mijner tijd-genooten zal zich misschien verwonderen dat ik zoo lang over een man spreek, waar ik zoo op neer zie. Zoolang als een artiest rustig zijn werk doet, meer goed of minder, dan kan men hem zijn gang laten gaan. Maar tegen een indruischenden stroom van verkeerd-geplaatste wilsuïting, dient men ook een des te sterkeren en hooger dam op te werpen.' Kloos gaf vervolgens het stokje over te aan Pet Tideman die, in het voetspoor van zijn grote voorbeeld Kloos, Van Eeden eveneens een veeg uit de pan geeft. In zijn bijdrage 'Jan de Schenner, Het boek der verdommenis', maakte hij Van Eedens *Johannes Viator* af zoals Kloos in zijn aforismen en gedachten hem had voorgedaan. Tideman gaf het werk nog een persoonlijke trap na. 'Dit boek is om over te spotten. Met dit boek mag gesold worden als met een vette rat, een walging voor menschen.'⁶¹⁹

'Je hebt hem als een rat doodgeslagen,' was Diepenbrocks instemmend commentaar aan Tideman.⁶²⁰

⁶¹⁷ Ibid., p. 172.

⁶¹⁸ Ibid., p. 171.

⁶¹⁹ Ibid., p. 185.

⁶²⁰ Brief van Pieter Tideman aan Alphons Diepenbrock, [omstreeks 20 oktober 1893], in: Reeser 1967, dl. II, p. 209.

Maar ondanks de aanvallen op de gemeenschappelijke 'vijand' Van Eeden was het in de Eerste Parkstraat 438 zeker geen pais en vree. Er groeide een ongetwijfeld door drank gevoede spanning tussen Kloos en Boeken aan de ene kant en hun nieuwe vriend Tideman aan de andere kant, die op 20 augustus 1893 tot een uitbarsting kwam.

Kloos had het in zijn verwarde hoofd gehaald dat Tideman hem en Hein wilde vergifigen. Het leek Tideman nu zaak de Parkstraat voorlopig te mijden, want bij deze verdachtmaking bleef het niet. Toen Tideman de volgende dag met een zwarte das verscheen, meende Kloos dat die das hem verried en Kloos dus goed had gezien dat Tideman kwade bedoelingen had. Kloos, met zijn altijd latente achterdocht, beeldde zich door de combinatie van alcohol en broomkali de vreemdste zaken in. Maar na een dag van reflectie was de fantasie er nog, zoals Tideman in zijn dagboekje noteerde en hij stelde voor zichzelf vast, in datzelfde boekje overigens, dat:

Kloos is de gevallene uit groote hoogte in de realiteit, daardoor ziet hij de realiteit in anderen te geweldig opstijgen. [...] Hij meent mij te begrijpen, blijkt toevlucht te moeten zoeken tot fantomerij. *Dat* voorbij laten gaan en dan weer als vroeger. *Hij* neemt Hein mee. Het goede wat de mensen tegenover hem gedaan hebben herinnert hij zich niet.⁶²¹

Het is eind augustus 1893. In een sfeer van achterdocht, drank en broomkali werd het oktobernummer van de nieuwe jaargang samengesteld. Ook Hein Boeken begreep nog maar weinig van wat zich afspeelde in de Parkstraat, zoals hij Willem Witsen in Ede schreef, maar zocht de oorzaak van de verwarring vooral bij Pet: 'Beste Wim, Er gebeuren met Pet aldoor zoo veel curieuse dingen, dat weet je zelf ook wel. Als Pet je nu vreemde dingen schrijft, en je denkt dat je door die te schrijven Willem kunt helpen of geruststellen, doe het dan, maar schrijf als je blijft niet van die vage berichtjes. We hebben nu Pet gelukkig sedert Zondag niet gezien.'⁶²² Boeken wilde met zijn briefje in ieder geval voorkomen dat vriend Witsen zou menen dat hij en Kloos de laatste dagen niet volledig 'compos mentis' zouden zijn.

Gelukkig voor de mannen uit de Parkstraat verkaste Tideman nog diezelfde maand naar de Binnen Amstel waar hij niet alleen een riante kamer betrok met een weids uitzicht over de Amstel, maar ook een zeer aantrekkelijke, zij het minderjarige dochter van de hospita aantrof met wie hij al snel in bed belandde. Tideman, die al eens had beweerd dat de coïtus maar een allergebrekigste wijze was van iets heel moois te zeggen, kwam er al spoedig achter dat de coïtus ook nog andere kwaliteiten kent.⁶²³ De dochter van de hospita bleek binnen de kortste keren zwanger te zijn.⁶²⁴ Door Betsy's voortijdige zwangerschap liet Pet zich nog

⁶²¹ Passage uit het dagboek is geheel geciteerd, o.a. door De Wit 1981 ('Tachtigers... (7)'), p. 11-12.

⁶²² Brief van Hendrik Jan Boeken aan Willem Witsen, d.d. 22 augustus 1893, Witsen-archief, KB, 75C51.

⁶²³ Zie voor Tidemans dagboekje: Tideman-archief, KB, 134 A2/3.

⁶²⁴ Tideman is dus die zomer in Amsterdam gebleven, ondanks het feit dat hij Hofker in mei meldde de stad uit te willen 'om niet meer terug te keren'. (Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, gedateerd 24 mei 1893, Witsen-archief, KB, 75C51 III/182). In die brief beschrijft Hofker ook de nieuwe behuizing van Kloos en gaat hij in op de 'lieve invitatie' van Betsy Witsen om op 12 juli naar Ede te komen. 'Willem en Hein zijn er ook heel blij mee. Je zult dus drie mensen zien komen (...).' Michaël 1965, p. 362: 'juli [1893]: logeert wederom met Boeken te Heerde.' Dit is later door iedereen als 'waar' overgenomen. Maar ieder bewijs daarvoor ontbreekt. Het tegendeel is eerder waar.

maar nauwelijks zien in de Parkstraat. Maar ook daar was Kloos niet gelukkig mee. Nu hij door de publicatie van zijn scheldsonnetten en zijn eigenmachtig optreden inzake het tijdschrift zich bij zijn oude vrienden onmogelijk had gemaakt, was hij aangewezen op Tideman en Boeken - op de laatste kon Kloos altijd rekenen - die met hem het tijdschrift in de lucht hielden. Maar op de rusteloze Pet Tideman die voortdurend op drift leek te zijn en Kloos steeds minder als zijn leidsman beschouwde, kreeg Kloos maar weinig grip. En dat terwijl Kloos het met Tideman alleszins goed voor had zoals hij uit Kloos' onderstaand briefje had kunnen aflezen:

Pet, vertrouw op mij, dat ik het goed met je meen. Bewaar je zelf. Ik zal goed voor je zijn. Waarom kom je niet nog van avond. Je gezelschap is me altijd bijzonder aangenaam, behalve als je opstuift. Ik ben en blijf je trouwe vriend Willem Kloos. Ik heb vandaag twee verzen gemaakt.⁶²⁵

Uit Kloos regels klinkt een bijna aandoenlijk bezorgde vaderstem door. Maar Tidemans rusteloze natuur en Kloos' voortdurend wisselende stemmingen maakten het samenwerken, laat staan samenwonen, steeds meer tot een onmogelijkheid. Tideman ontvluchtte dikwijls de stad en verstopte zich bij Diepenbroek in Den Bosch of bij Witsen in Ede. En dat was allerminst wat Kloos beoogde. 'Waarom laat je niets van je horen, Pet', schreef Kloos hem. 'Ben je in staat om in een aapje in de Parkstraat te komen?'⁶²⁶ Het klinkt bijna als een smeekbede. Kloos zat ziek en eenzaam thuis met als enig gezelschap Boeken. Wellicht door Kloos daartoe aangezet, werd Tideman - die zich voorlopig in Amsterdam niet liet zien - over de beroerde situatie in de Parkstraat het volgende bericht:

Het is hier een bedonderde boel. Willem is een paar dagen beroerd geweest, hij had allerlei pijnen over zijn heele body. Die zijn nu over maar hij kan heelemaal niet eten, ik ook haast niet. Ik wou dat jij of Wim [Witsen] maar eens over kwam. Jan [Hofker] is de eenige die hier komt, vandaag heelemaal niemand. Stella heeft weer een mooi stuk geschreven voor de ng.⁶²⁷ Dit is het eenige lichtpunt. Nu beste Pet, hou je goed. Laat ons wat van je horen.⁶²⁸

Juist in die dagen was Tideman met zijn zwangere verloofde Betsy op bezoek bij de Witsens in Villa Zonneberg te Ede. Daar, zo had hij inmiddels van Kloos wel begrepen, kon je maar het beste aankloppen als je in de ellende zat. Naast morele steun kon er wat de Witsens betrof ook op financiële steun gerekend worden. Betsy's zwangerschap zat hem behoorlijk hoog en tot overmaat van ramp was ook Pets vader, dominee Tideman, die zwangerschap ter ore gekomen en de dominee nam geen halve maatregelen. Nog diezelfde maand deed de dominee een vergeefse poging zijn zoon krankzinnig te laten verklaren en onder curatele

⁶²⁵ Brief van Willem Kloos aan Pieter Tideman, gedateerd 24 oktober 1893, Tideman-archief, KB, 134 A2-10.

⁶²⁶ Brief van Willem Kloos aan Pieter Tideman, gedateerd 13 januari 1894, Tideman-archief, KB, 134 A2-15. Het huis van Witsen: Oosterpark 82 (sedert 1895), daarvoor: Eerste Parkstraat 438.

⁶²⁷ Stella Violantilla, pseudoniem voor Lucie Broedelet (1876-1969).

⁶²⁸ Brief van Hendrik Jan Boeken aan Pieter Tideman, gedateerd 29 januari 1894, Tideman-archief, KB, 134 A2-16. Gedeelte van de brief ook bij: Vergeer 1985, p. 151.

te stellen.⁶²⁹ Nu Tideman niet alleen zijn vader, maar ook zijn schoonfamilie van het lijf moest zien te houden, konden Hein en Willem Tideman voorlopig uit hun boekje wegstrepen. Hein die kans zag Kloos aan de melk te krijgen, trok ook bij Arnold Ising aan de bel en bracht hem op de hoogte over de treurige toestand waarin hij en Willem zich bevonden. Ook Jan Hofker werd nog eens extra gepord de Parkstraat wat vaker te frequenteren.

Arnold Ising hebben we inmiddels leren kennen als het 'dikke' vriendje van Van Deysse. Jan Hofker, leeftijdgenoot van Van Deysse, werd door Kloos' vrienden gezien als een aimabel man en zeker door Kloos – die hem als een trouwe vriend ervoer - als een gewaardeerd medewerker van *De Nieuwe Gids*. We gaan op zoek naar deze employé van de P en T en doen daarvoor een paar stappen in de tijd terug.

28.4 Een nieuwe vriend: Jan Hofker

De debutant Jan Hofker, die onder de naam Delang publiceerde, was sinds 1889, hij is dan 25 jaar oud, weg uit Vlaardingen om in Amsterdam verder te bouwen aan zijn carrière bij de P en T.⁶³⁰

In het decembernummer van 1889 van *De Nieuwe Gids* werd na zijn debuut van zijn schets 'Van een klein meisje' een tweede schildering van Delang opgenomen, die bij de medewerker Van Deysse voor veel opwinding zorgde.⁶³¹ De schrijver van 'Menschen en Bergen', een prozagedicht waarvan het eerste deel in het februarinummer van 1889 van *De Nieuwe Gids* was verschenen, maakte verschillende vrienden deelachtig van zijn verrukking. Willem Kloos, die zelf ook een groot bewonderaar van Delang was, vertrouwde hij toe dat hij met het proza van Delang [Een teug ruimte] en met de verzen van *** [Gorter] buitensporig was ingenomen.⁶³² Kloos, die gewoon was na het verschijnen van een *Nieuwe Gids* nummer van Van Deysse op die aflevering commentaar te krijgen, zal zeker zijn ingenomen met Van Deysse's enthousiasme voor zijn collega Delang.

Van Deysse, slechts enkele maanden jonger dan Hofker, beschouwde de auteur van 'Een teug ruimte', zo veronderstelt Prick, als een vermoedelijk al op korte termijn hoogst gevaarlijke rivaal.⁶³³ Maar voorlopig was hij niets te beroerd deze beoogd 'concurrent' met zijn werk te feliciteren. Op Van Deysse's lovende woorden zou Hofker in een tweetal brieven reageren en gaf hij Van Deysse – met enig gespeeld dedain – te verstaan dat zijn dagelijkse werk hem zo slecht in staat stelde met zijn schrijverschap vooruit te komen. Het bleven slechts 'pogingen van onvolkomen schetsen'.⁶³⁴

⁶²⁹ Brief van Pet Tideman aan Alphons Diepenbrock, door Reeser, d.d. omstreeks 17 februari 1894, in: Reeser 1967, dl. II, p. 146. Wim is Willem Witsen, Gijs is Gijs van Tienhoven jr. Versluys is de uitgever van o.a. *De Nieuwe Gids*. In deze brief verheerlijkt Tideman Nietzsche.

⁶³⁰ Op 29 april 1864 's middags om half twaalf wordt Gerrit Jan Hofker als de jongste van 6 kinderen (drie dochters en drie zonen) op de Amsterdamse Zeedijk geboren. Zijn vader, als gezagvoerder van een zeilschip op zee, laat de aangifte van de geboorte van zijn zoon aan een buurtgenoot. Hofker woont het grootste deel van zijn jeugd op het Rusland, waar het gezin Hofker zich in 1869 vestigt. Na een driejarige HBS-opleiding komt de 16-jarige Jan Hofker als telegrafist in dienst bij de Rijkstelegraaf.

⁶³¹ Delang, 'Van een klein meisje'. In: *De Nieuwe Gids* 5 (1889), afl. 1 (oktober 1889), p. 44-51; Delang, 'Een teug ruimte'. In: *De Nieuwe Gids* 5 (1889), dl. I, afl. 2 (december 1889), p. 181-187.

⁶³² Brief van Lodewijk van Deysse aan Willem Kloos, gedateerd 15 februari 1890, in: Prick 1990, p. 36. De gedichten die onder drie asterisken anoniem geplaatst waren, zijn van de hand van Herman Gorter.

⁶³³ Prick 2003, p. 52-53.

⁶³⁴ Brief van Jan Hofker aan Lodewijk van Deysse, d.d. 30 mei 1890 (adres Oldenbarneveldtstraat 2), in: Prick 1990, p. 36 e.v.

Zolang Hofker werk afleverde in het genre van Netscher, Prins of Aletrino, dus het gewone naturalistische werk, waarvan zijn eerste schets 'Van een klein meisje' getuigde, had van Deyszel niets te duchten. Maar 'Een teug ruimte' was naar de mening van Van Deyszel volstrekt anders en volstrekt nieuw. Een drietal zinnen ter illustratie:

Op het hoge, uiterste, in-eens afbrekende duinvlak, tusschendoor de onbewegelijke hitte, een koeltje uit zee, telkens even voorbijgaande, onhoorbaar als de adem van een meisje. In het droge zand met schitteringen van fijn schelpengruis, torretjes, die aller-gauwstvoortkrielden zonder doel; in de haast van hoogtetjes afvallend en na een krabbelen met rekkende pootjes weer ter been en meê met de andere aan het zoekende bezig-zijn. In de verte kookte de zee.

Kloos was er andermaal in geslaagd voor zijn blad *De Nieuwe Gids* een nieuw talent aan te trekken dat bovendien ook door anderen gezien en erkend werd. Doorenbos, die in Brussel *De Nieuwe Gids* iedere twee maanden navlooiide, schreef Willem Kloos dat Hofkers werk hem deed denken aan de schilders van het pointillisme.⁶³⁵ Een aardige observatie, geestig en juist, was Kloos' reactie aan Doorenbos, maar het was en bleef een mooi stuk. Toen in het juni-nummer van 1890 het tweede en voorlaatste fragment van Van Deyszels 'Menschen en Bergen' werd afgedrukt, kreeg dit fragment van hem de opdracht mee: 'Aan Delang'. Zelfs Van Eeden, die het eerdere werk van Delang naar de prullenmand had verwezen, leek niet veel later een geheel andere mening toegedaan. Voor de februari-aflevering kreeg hij Delangs 'Een verbeelding', met de ondertitel 'Maassteden', impressies uit Hofkers Rotterdamse en Vlaardingse dagen ter beoordeling.⁶³⁶ En schreef Kloos daarover:

Ik vind het ding van Hofker heel goed. Er hoeft eigenlijk niets uit gelaten. Alleen de interpunctie is zoo gebrekkig dat er niet wijs uit te worden is. Ook moet hij een duidelijke scheiding maken – door een stippellijn b.v. – tusschen realiteit en visioen. Het is heel fijn en heel bijzonder – met mooie stukjes er in. Ook zijn er verder op expressies die ik bepaald leelijk vind. Trouwens het apprecieeren van dit werk kost mij altijd een overwinning op mijzelf – omdat ik Hofker zoo'n verschrikkelijke burgerjongen vind – een knappe, fijngevoelige burgerjongen – maar die zich toch nooit boven zijn naaimeisjes atmosfeer weet te verheffen.⁶³⁷

Dit is nu Van Eeden ten voeten uit, zal Kloos wellicht hebben gedacht. Kloos was wel vertrouwd met Van Eedens standsbewustzijn. De schrijver van *De kleine Johannes* had nog niet zo lang daarvoor Albert Verwey als burgerjongen weggezet en Verweys intenties wat zijn huwelijk met Kitty van Vloten betreft in twijfel getrokken. Voor Kloos gold slechts dat Hofkers succes niet onopgemerkt was gebleven en dat Verwey Hofker als eerste had geïntroduceerd, speelde voor Kloos geen enkele rol. Een burgerjongen of niet, voor Kloos was Jan Hofker niet alleen een aanwinst voor *De Nieuwe Gids*, maar ook een nieuwe vriend.

⁶³⁵ Brief van Willem Doorenbos (uit Brussel) aan Willem Kloos, gedateerd 15 februari 1890, in: Prick 1990, p. 36.

⁶³⁶ Delang, 'Een verbeelding'. In: *De Nieuwe Gids* 5 (1889), afl. 3 (februari 1890).

⁶³⁷ Brief van Frederik van Eeden aan Willem Kloos, d.d. zondag 12 januari 1890, Van Eeden-archief XXIV C99, UvA.

Regelmatig meldde Hofker zich in de Eerste Jan v.d. Heijdenstraat waar Kloos en Boeken destijds huisden en ontmoette daar de schilder Willem Witsen met wie Hofker een innige vriendschap opbouwde en tot Witsens dood in 1923 een drukke correspondentie voerde.⁶³⁸ Een briefwisseling die als doel had Witsen in het 'verre' Ede op de hoogte te houden van het reilen en zeilen van zijn vrienden in Amsterdam, waar Kloos in het Amsterdamse voor alle vrienden het middelpunt was. Witsen, die een paar dagen daarvoor met Betsy van Vloten was getrouwd, las die dag onder andere:

We hadden het veel over jou. Daar de gebeurtenissen van den dag dingen hadden laten zien van ànderen, zeiden we eigenlijk op alle manieren dat *jij* zoo'n beste kerel bent en een heel andere dan een ander. Ziedaar de korte zin. Willem werd even sentimenteel en Hein zat je Perk-bundeltje te vermeerwaarden door er verbeteringen in aan te brengen. Zoo werd je herdacht als in de avondgebeden der nageblevenen.⁶³⁹

Op Witsens trouwdag, die 4e mei 1893 in Haarlem, verdwenen Kloos, Boeken en Hofker na afloop van de feestelijkheden naar Zandvoort. Als een stel uitgelaten honden hielden ze wedrennen langs het strand en moest Willem eraan geloven die zich, net als vroeger in Katwijk, verdedigde door met zijn stok te zwaaien, vertrouwde Boeken Witsen toe.⁶⁴⁰ Kloos zelf had de eigenaardige gewoonte om op de idiotste tijden met Hofker te willen schijnvechten. En 'Willem de Zwijger zat dan te blazen en te snuiven en te krijten.'⁶⁴¹

Naast Kloos en Boeken werd Hofker min of meer een spil binnen de vriendengroep. Het was alsof hij overal op het juiste moment opdook. Toen Tidemans gehandicapte zoon geboren werd en Boeken erop uit was gestuurd om de baker te waarschuwen, trof hij Hofker achter de balie van het Telegraafkantoor aan. En mocht de in Ede wonende Witsen onverhoopt iets missen, dan was het altijd Hofker die hem uitvoerig op de hoogte bracht. Het is mei 1893 en Kloos en Boeken waren zojuist terug uit Italië. Willem was weliswaar goedgehumeurd, maar nog steeds moe. Dat weerhield Kloos overigens niet om met Jan opnieuw aan het schijnvechten te slaan. We laten de desbetreffende passage uit Hofkers briefje hieronder volgen:

We dronken marsala en hadden een gevoel als halve omheid, wat in den morgen zoo'n geschikte stemming is om de zon te zien en zomerwarmte te voelen. Het was eigenlijk blijheid. Hij had er ook vermaak in mij hevige zwaai-stompen te geven, *mij prijzende, dat ik hem nooit iets terug doe.* Maar hij was toch wat moe.⁶⁴²

⁶³⁸ Hofker 1946.

⁶³⁹ Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, d.d. 7 mei 1893, KB 75 C 51.

⁶⁴⁰ Brief van Hendrik Jan Boeken aan Willem Witsen, d.d. 6 mei 1893, Witsenarchief, 75 C51.

⁶⁴¹ Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, gedateerd Amsterdam 23. Sept. (23 september 1893), in: Van Driel en Zoomer 1983, p. 50 e.v.

⁶⁴² Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, d.d. 7 mei 1893, Witsenarchief, 75 C51 III 181, KB; brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, d.d. Amsterdam 7.5.'93 (7 mei 1893), in: Van Driel en Zoomer 1983, p. 28 ev.

Toen Kloos in mei 1896 uit de Utrechtse kliniek als genezen verklaard bij Van Eeden zijn intrek nam, bracht Jan Hofker zijn avonden noodgedwongen door bij Arnold Ising en zijn Mina. Ook Hein Boeken hield hem wel gezelschap, maar zoals het met Willem was geweest, zou het voor Hofker nooit meer worden. '*Willem* is met van Looy bezig met een nieuwe nieuwe gids. [...] *Willem* is nog altijd bezig over het "sterk water". Bij van Eeden gebruikt elk hiervan, heeft hij Hein verteld. Van Eeden gebruikt ervan om zijn vrouw niet te "bekennen". (Die deftigheid van *Willem* is vermakelijk; dat verlaat hem nooit.)'⁶⁴³

In Kloos' jaren van neergang en depressie had Hofker het beste voor met Willem Kloos. Het dwingende karakter van Tideman had op Kloos' persoon en werk in die periode echter een veel grotere invloed dan zijn vertrouwde vrienden als Boeken, Witsen en zoals gezegd Jan Hofker.

⁶⁴³ Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen , d.d. Maandag (13 juli 1896), in: Van Driel en Zoomer 1983, p. 155 e.v. De cursivering *Willem* is van ons.